

Miikka Mourujärvi

**SELVITYS PÄIJÄT-HÄMEEN
EDUNVALVONNAN PÄÄMIESMÄÄRIEN
MUUTOKSISTA VUOSINA
2009 JA 2017**

Opinnäytetyö
Liiketalouden tradenomi, julkishallinto ja juridiikka

2018

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä/Tekijät	Tutkinto	Aika
Miikka Mourujärvi	Tradenomi (AMK)	Toukokuu 2018
Opinnäytetyön nimi		37 sivua
Selvitys Päijät-Hämeen edunvalvonnan päämiesmäärien muutoksista vuosina 2009 ja 2017		
Toimeksiantaja		
Päijät-Hämeen edunvalvontatoimisto, Kaakkois-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri		
Ohjaaja		
Yrjö Tyni		
Tiivistelmä		
<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli perehtyä vuosina 2009 ja 2017 Päijät-Hämeen yleisen edunvalvonnan asiakkaaksi tulleiden henkilöiden tilanteeseen edunvalvonnan alkaessa ja pyrkiä sen avulla selvittämään syitä siihen, miksi asiakkaiden määrä on kasvanut vuosien 2009 ja 2017 välillä. Alimmillaan edunvalvontamäärät olivat vuoden 2013 alussa. Teoriaosuudessa kerrotaan Suomen edunvalvontajärjestelmästä ja sitä koskevista laeista, yleisen edunvalvonnan vaihtoehtoista, Suomen edunvalvontamääristä sekä verrataan Suomen järjestelmää Ruotsin, Norjan ja Tanskan järjestelmiin.</p> <p>Edunvalvonnan alaista henkilöä kutsutaan päämieheksi. Edunvalvoja on päämiestään avustava ja tukeva henkilö, jonka on oltava tehtävänsä sopiva. Maistraatti on edunvalvontatoimintaa valvova holhousviranomainen. Yleiselle edunvalvonnalle on kova tarve, ja asiakasmäärät ovat kasvaneet ympäri Suomen. Suurin osa edunvalvonnan asiakkaista on iäkkäitä henkilöitä, mutta edunvalvonnalle voi olla myös useita muita syitä. Yleisten maksuon- gelmien lisääntyminen näkyy myös edunvalvonnassa.</p> <p>Edunvalvontaoikeudella tarkoitetaan edunvalvontaa kokonaisuutena. Sen yhtenä pääperiaatteena on edunvalvottavan henkilön etu ja ihmisarvon kunnioittaminen. Tästä syystä päämiesten itsemääräämisoikeutta rajoitetaan mahdollisimman vähän, joten henkilön vajaanvaltaiseksi julistaminen on harvinaista. Edunvalvonnalla on Suomessa pitkä historia, mutta esimerkiksi laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä (477/2016) on hyvin tuore. Yleisen edunvalvonnan toiminta siirrettiin kunnilta valtiolle vuoden 2009 alussa edunvalvojien aloitteesta, koska he kokivat, etteivät kunnat kiinnittäneet tarpeeksi huomiota edunvalvontapalveluiden järjestämiseen. Suomi on jaettu kuuteen oikeusapu- ja edunvalvontapiiriin.</p> <p>Opinnäytetyössä on verrattu Päijät-Hämeen edunvalvontatoimiston päämiesten tilannetta edunvalvonnan alkaessa vuosina 2009 ja 2017. Tutkimusmenetelminä käytettiin sekä määrällistä että laadullista tutkimusta. Materiaalina käytettiin Lahdessa sijaitsevan edunvalvontatoimiston paperisia ja sähköisiä henkilörekistereitä. Tutkimuksen perusteella pystyttiin toteamaan, että edunvalvontamäärien muutos johtuu usean tekijän summasta, mutta tarkempi selvitys olisi vaatinut opinnäytetyötä laajemman tutkimuksen. Työ tarjoaa työnantajalle yleiskuvan vuosien 2009 ja 2017 tilanteesta, mutta sen perusteella ei voi tehdä yksityiskohtaisia johtopäätöksiä.</p>		
Asiasanat		
edunvalvoja, edunvalvonta, holhous, päämies, vajaavaltainen		

Author (authors)	Degree	Time
Miikka Mourujärvi	Bachelor of Business Administration	May 2018
Thesis title Research on change in numbers of guardianship principals in Päijät-Häme from 2009 to 2017		37 pages
Commissioned by Public Guardianship Office of Päijät-Häme, Legal Aid and Public Guardianship District of South-East Finland		
Supervisor Yrjö Tyni		
<p data-bbox="140 792 1461 1055">Abstract</p> <p data-bbox="140 869 1461 1055">The objective of the thesis was to find out the reason for the reduction and increase of the number of supervisors in Public Guardianship Office of Päijät-Häme between 2009 and 2017. In theory focused on the supervision structure, its laws, alternatives for the public supervision of interests and comparison between Finland and other Northern European countries.</p> <p data-bbox="140 1093 1461 1272">Persons who are under the supervision of the interests are called principals. Supervisor is the person who helps and supports her/ his principal. The supervisor must be qualified for the task. City administrative court is the authority of guardianship supervising the system. There is a huge need for this service and the client numbers have increased during the last few years. Nowadays the payment problems are also more common.</p> <p data-bbox="140 1310 1461 1489">Leading principle is to take care of person's benefits and human rights. Therefore, person's self-determination should be limited only as little as possible. It is exceptional to declare someone incompetent. Finland has a long history of guardianship of the interests but the law of state legal aid and public guardianship districts (477/2016) is quite new. The operation transferred from local authorities to the government in the beginning of 2009.</p> <p data-bbox="140 1527 1461 1706">This thesis compares the situations of the new principals between years 2009 and 2017 in Päijät-Häme. Quantitative and qualitative research methods were used. The material was collected from the paper archives and electric registers. Research revealed that there are several reasons for the decrease and increase. More comprehensive research is needed to find out the exact reasons.</p>		
<p data-bbox="140 1749 1461 1856">Keywords trustee, trusteeship, guardianship, principal, incompetent</p>		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	SUOMEN EDUNVALVONTAJÄRJESTELMÄ.....	6
2.1	Edunvalvonnan alkaminen.....	8
2.2	Toisen henkilön tekemä ilmoitus ja oma-aloitteinen hakemus.....	10
2.3	Edunvalvonnan laajuus ja henkilön toimikelpoisuus	11
2.4	Edunvalvontaa koskevat lait	12
2.5	Edunvalvonnan lakkaaminen.....	13
2.6	Holhousasioiden rekisteri.....	13
2.7	Lääkärintlausunto edunvalvonta-asiassa	14
2.8	Asianhallintajärjestelmä Edvard.....	15
3	VAIHTOEHDOT EDUNVALVONNALLE.....	16
3.1	Tavallinen eli yksityisoikeudellinen valtuutus	17
3.2	Edunvalvontavaltuutus eli edunvalvontavaltakirja	18
4	EDUNVALVONTA MUISSA POHJOISMAISSA.....	20
4.1	Ruotsi	20
4.2	Norja.....	20
4.3	Tanska	21
5	PÄIJÄT-HÄMEEN TILASTOJA.....	22
6	TUTKIMUS PÄÄMIESMÄÄRIEN MUUTOKSISTA.....	23
6.1	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet.....	23
6.2	Tutkimusmenetelmät	25
6.3	Kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä	25
6.4	Yksinkertainen satunnaisotanta.....	27
6.5	Toteutus	27
7	ANALYYSI JA POHDINTA	29
	LÄHTEET	36
	KUVALUETTELO	37

1 JOHDANTO

Holhustoimesta annetun lain (HoITL 1.4.1999/442) 1. § 1. momentin mukaisesti holhustoimen tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan. Edunvalvoja voidaan määrätä henkilölle, joka on vajaavaltainen tai muuten tarvitsee tukea asioidensa hoitamisessa (HoITL 8. §). Suomen lain mukaan edunvalvojan määrääminen on pääasiallinen aikuisten suojelutapa (Karjalainen 2016, 64).

Edunvalvonnassa olevista henkilöistä kaikki eivät ole vanhuksia. Edunvalvonnan alaisia henkilöitä kutsutaan päämiehiksi. Heitä auttavat ja tukevat henkilöt ovat edunvalvoja. (Välimäki 2013, 1.) Edunvalvojan on oltava tehtävään sopiva. Päämiehellä voi olla myös useita edunvalvoja, jotka huolehtivat heille kuuluvista tehtävistä yhdessä (HoITL 30. § 1. mom.). Edunvalvontaoikeuden yhtenä pääperiaatteena on edunvalvottavan etu ja tämän oikeus yksilölliseen edunvalvontaan ja sitä kautta ihmisarvon kunnioittaminen, jota saatetaan loukata tietyissä tilanteissa, jos yksilöllisiä tarpeita ei tunnisteta ja huomioida. Holhustoimen pääasiallinen tehtävä on valvoa edellä mainittujen asioiden toteutumista. (Tornberg & Kuuliala 2015, 31–32.) Edunvalvontaoikeudella ei tarkoiteta mitään tiettyä lakia vaan edunvalvontaa kokonaisuutena.

Päijät-Hämeen yleisen edunvalvonnan toiminta on keskittynyt Lahteen 1.11.2009 alkaen. Se on osa Kaakkois-Suomen edunvalvontapiiriä, johon kuuluvat lisäksi Kouvola ja Lappeenranta sekä pääpaikkana toimiva Hämeenlinna. Päijät-Hämeen toimialueeseen kuuluvat Asikkala, Hartola, Heinola, Hollola, Kärkölä, Lahti, Orimattila, Padasjoki ja Sysmä. Ennen tehtävien keskittämistä edunvalvontatoimipisteitä oli monissa aiemmin mainituista paikkakunnista, mutta jotkin alueet olivat yhdistettyjä jo silloin. Nykyistä toimiston nimeä ovat edeltäneet Lahden oikeusaputoimiston edunvalvontayksikkö ja viimeimpänä Päijät-Hämeen oikeusaputoimiston edunvalvontayksikkö.

Suoritin syventävän työharjoittelun Päijät-Hämeen edunvalvontatoimistossa Lahdessa keväällä 2017, jonka jälkeen jatkoin työskentelyä edunvalvontasihteerinä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miksi Päijät-Hämeen edunvalvonnan päämiesmäärät ovat kasvaneet vuosien 2009 ja 2017 välillä. Ensin

määrät laskivat vuoden 2009 ja vuoden 2013 alun välillä lähes 300 hengellä, minkä jälkeen kokonaismäärä on ollut jatkuvassa kasvussa. Määrät saavuttivat vuoden 2009 tason uudelleen vuoden 2017 jälkimmäisellä puoliskolla. Päijät-Hämeessä alkoi vuonna 2017 yli kolminkertainen määrä uusia edunvalvontoja verrattuna vuoteen 2009 ja kokonaismäärät ovat jatkaneet hienoista nousua myös vuoden 2018 ensimmäisellä vuosineljänneksellä. Mainittakoon, että tilanne on samansuuntainen ympäri Suomea.

Työssäni pohdin, löytyykö lisääntyneisiin päämiesmääriin syy henkilöiden taloudellisesta tilanteesta tai terveydentilasta vai selittyvätkö määrät esimerkiksi laitosasumisen purkamisilla. Vaikka syy olisi asumismuutoksissa, minua kiinnostaa, onko uusien päämiesten tilanne nykyisin heikompi kuin aikaisemmin. Työssäni olen huomannut, että maksuhäiriöitä on yhä useammalla ja viimeisimmän vuoden uutisointien mukaan maksuongelmat ovat olleet kasvussa ympäri Suomen aivan tavallisissa kotitalouksissa.

Vuodet 2009 ja 2017 on valittu tutkimukseen, koska yleisen edunvalvonnan toiminta siirtyi kunnilta valtiolle 1.1.2009 alkaen johtuen voimaan tulleesta laista laki holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä 29.8.2008/575. Vuosi 2017 valittiin tarkasteluun puolestaan siksi, että se tarjoaa tuoreinta tietoa kokonaisen vuoden ajalta. Ajatus toiminnan siirtämiseen vuonna 2003 tuli edunvalvojilta heidän ilmaistessaan halukkuutensa muutokseen. Edunvalvojat kokivat, etteivät kunnat kiinnittäneet tarpeeksi huomiota edunvalvontapalveluiden järjestämiseen. (Tornberg 2012, 200.) Kyseinen laki on kumottu vuonna 2016 ja korvattu 1.10.2016 voimaan tulleella lailla (laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 17.6.2016/477).

2 SUOMEN EDUNVALVONTAJÄRJESTELMÄ

Vuoden 2014 lopussa koko Suomessa oli yleisen edunvalvonnan piirissä yhteensä noin 34 000 päämiestä 282 yleistä edunvalvojaa kohti eli keskimäärin 121 päämiestä jokaisella edunvalvojalla. Päämiesmäärät eivät kuitenkaan jakaa tasaisesti, vaan alueelliset erot ovat selkeitä. Erot korostuvat entisestään, kun lasketaan edunvalvojalla vuodessa käytettävissä oleva työaika yhtä päämiestä kohti. Esimerkiksi vuonna 2014 Itä-Suomen maistraatin alueella yleisellä edunvalvojalla oli vuoden aikana käytettävissään 1,75 työpäivää yhtä

päämiestä kohti, kun Hämeessä vastaava luku oli 3,96 työpäivää. Kyseisiin lukuihin on päästy olettamalla, että edunvalvojalla on käytössään 210 työpäivää vuodessa. Lukuun on päädytty seuraavasti: kuukaudessa on keskimäärin 20 työpäivää ja vuodessa 240, josta on vähennetty 30 työpäivää edunvalvojan lomia. Ylityöllistetyt yleiset edunvalvojat eivät ehdi olemaan riittävästi päämiehensä tukena, mikä vaarantaa holhoustoimilain asettaman edunvalvojan velvollisuuden toimia yhdessä päämiehensä kanssa tämän asioista päätettäessä ja niitä hoidettaessa. Tämä puolestaan rikkoo lievimmän riittävän suojakeinon periaatteen mukaista ajatusta edunvalvonnan asteellisuudesta. (Tornberg & Kuuliala 2015, 35–36.) Vuonna 2018 Itä-Suomen maistraatin alueeseen kuuluvat yksiköt seuraavista kaupungeista: Joensuu, Iisalmi, Kuopio, Mikkeli, Savonlinna ja Varkaus. Hämeen maistraattiin kuuluvat Hämeenlinnan ja Lahden yksiköt. (Maistraatti s.a.)

Tornbergin ja Kuulialan (2015, 35) mukaan mikään laki ei määrittele, montako päämiestä yhdellä yleisellä edunvalvojalla voi tai tulisi olla, mutta he ovat tulkinneet sisäasiainministeriön vuonna 2005 antamaa suositusta niin, että yhtä yleistä edunvalvojaa kohti ihanteellisin päämiesmäärä olisi 75 ja enintään 150. Tämä tulkinta suosituksesta herätti kummastusta Lahden edunvalvonnan johdossa, koska toimistojen virkojen määrät mitoitetaan päämiesmäärien mukaan. Tällöin katsotaan työparilla käytettävissä olevia henkilötyövuosia ja asiaa on käsitelty hiljattain myös Kaakkois-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin johtoryhmän kokouksessa.

Nykyisin edunvalvojalla on Lahdessa usein työparinaan kaksi edunvalvontasihteeriä, jolloin hänellä tulisi olla noin 225 päämiestä. Sisäasiainministeriön suositukset huomioidaan toimistojen virkojen määrissä, ja sihteerien määrällä on olennainen vaikutus edunvalvojan päämiesmääriin. Edunvalvojan ja yhden edunvalvontasihteerin muodostaman työparin työvuosi jaetaan niin, että heillä kummallakin on hoidettavanaan 75 päämiestä henkilötyövuotta kohti eli yhteensä 150 henkeä.

Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä (17.6.2016/477) 15. § 1. momentti määrää, että yleisellä edunvalvojalla tulee olla sellainen taito, kokemus ja koulutus, jota tehtävän asianmukainen hoitaminen edellyttää. Edunvalvojen valvonta kuuluu holhousviranomaiselle eli maistraatille, ja siitä säädetään

HoITL:n 6. luvussa (Välimäki 2008, 7). Yleisen edunvalvonnan toimistoissa ympäri Suomen, toimii noin 300 edunvalvontasihteeriä (Oikeusministeriö 2016, 13).

2.1 Edunvalvonnan alkaminen

Eurooppalaisten elinajanodote on kasvanut vajaassa 200 vuodessa noin 50 vuodella. Vanhuudesta on tullut normaali osa elinkaarta, ja väestöennusteiden mukaan etenkin yli 65-vuotiaiden suhteellisen osuus kasvaa tulevaisuudessa nopeasti niin Suomessa kuin muualla Euroopassa. Vielä enemmän tulee kasvamaan yli 80-vuotiaiden osuus väestöstä. Ikääntymisen tuoma toimintakyvyn heikkeneminen ja nykyihmisten kasvanut varallisuus lisää edunvalvonnan tarvetta. (Välimäki 2013, 13–14.)

Alaikäinen henkilö on lain mukaan aina vajaavaltainen, mutta tavallisesti lasta ei merkitä maistraatin edunvalvontarekisteriin, koska edunvalvoja ovat hänen huoltajansa. Alaikäinen henkilö tulee maistraatin aktiivisen valvonnan alaiseksi vain tietyin edellytyksin. Vuoden 2014 lopussa Suomessa oli yhteensä 65 024 edunvalvontarekisteriin merkittyä henkilöä eli päämiestä. Heistä alaikäisiä oli noin viidennes, noin 13 300 henkilöä. Täysi-ikäisiä päämiehiä oli noin 80 prosenttia eli vajaat 52 000. (Tornberg & Kuuliala 2015, 3.)

Täysi-ikäiselle henkilölle määrätään edunvalvoja vain, jos se on henkilön itsensä edun mukaista. Toimintakelpoisuutta rajoitetaan ainoastaan välttämättömän määrän. Tarkoituksena on käyttää lievintä mahdollista tarjolla olevaa keinoa, rajoittamatta henkilön omaa päätösvaltaa tarpeettomasti. Tarkoitus on huolehtia toimintakyvyiltään rajoittuneen henkilön suojasta holhousoikeudellisin toimenpitein ottaen huomioon perusvapaudet ja ihmisoikeudet. Lähtökohteisesti avuntarpeessa olevan on hyväksyttävä tarjottu apu. Lievimät vaihtoehdot ovat edunvalvontavaltuutus tai lähiomaisilta saatava apu. Usein avuntarpeessa oleva henkilö ei ymmärrä omaa tilannettaan, jolloin itsemääräämisoikeuden ja suojelun tarpeen välillä on etsittävä sopivaa suhdetta. (Parviainen & Rubanin 2009, 222–223.)

Päämiehen tilan ja asian luonteen salliessa, edunvalvontaan mahdollisesti määrättävää henkilöä on kuultava edunvalvonta-asiassa (Karjalainen 2016,

65). Edunvalvoja voidaan määrätä myös henkilön vastustaessa edunvalvontaa, ellei vastustamiselle ole riittäviä perusteita. (HolhTL 8. § 2. mom.). Aikuisella, jolla on riittävä läheisten tuki, tai jonka asiat tulevat hoidetuksi riittävällä tavalla valtuutetun henkilön avulla, ei määrätä edunvalvontaan. Holhustoimilain 5. § mukaisesti, edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Arvioitaessa edunvalvojan sopivuutta tehtävään, huomioidaan muun muassa hänen asiantuntevuutensa, kokemuksensa, riippumattomuutensa ja tehtävän laajuus. (Karjalainen 2016, 65–66.)

Yksityinen henkilö voi toimia toisen edunvalvojana tavallisen valtakirjavaltuutuksen tai maistraatin vahvistaman edunvalvontavaltuutuksen avulla. Kun edunvalvontaan määrättävä henkilö ei vastusta edunvalvontaa, maistraatin määräys edunvalvonnasta on riittävä. Henkilön vastustaessa edunvalvontaa käräjäoikeus määrää edunvalvojan tehtävään. Myös yleiseen edunvalvontaan tullaan maistraatin tai käräjäoikeuden päätöksellä. Maistraatin päätös edunvalvonnasta riittää, jos henkilö ymmärtää edunvalvonnan merkityksen, osaa itse ehdottaa tehtävään yleistä edunvalvojaa ja häntä voidaan kuulla asiassa. Muussa tapauksessa käräjäoikeus tekee päätöksen. Jos maistraatin päätös on riittävä edunvalvonnan käynnistämiseksi, tulee päätös sekä nopeammin että edullisemmaksi kuin tuomioistuimen kautta.

Määräyksen edunvalvonnasta antaa yleensä edunvalvottavaksi määrätyn henkilön kotikunnan tai sen seudun käräjäoikeus maistraatin pyynnöstä. Tuomioistuin määrittää edunvalvonnan koskemaan joko henkilön taloudellisia asioita, taloudellisia ja henkilökohtaisia asioita, tai ainoastaan tiettyä erityistehtävää varten, joka voi olla esimerkiksi kiinteistökauppa. Tuomioistuimen niin määrätessä edunvalvojalla on oikeus ja velvollisuus edustaa päämiestään sellaisissa henkilökohtaisissa asioissa, joiden merkitystä hän ei kykene itse ymmärtämään. Lain mukaan edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päättää päämiehensä puolesta seuraavista asioista (Parviainen & Rubanin 2009, 197):

- 1) suostumus avioliittoon tai lapseksiottamiseen
- 2) isyydentunnustus
- 3) isyydentunnustuksen hyväksyminen
- 4) testamentin tekeminen tai peruuttaminen
- 5) päämiehen edustaminen asioissa, jotka ovat rinnastettavissa edellä mainittuihin henkilökohtaisiin asioihin.

Oikeustoimet, joihin edunvalvoja ei voi päämiehensä puolesta ryhtyä ilman holhousviranomaisen lupaa, on mainittu holhoustoimilaissa. Tilanne, jossa oikeustoimi on jo tehty ilman lupaa huolimatta siitä, että lupa olisi pitänyt ennakoon hakea, edunvalvojalla on mahdollisuus toimittaa lupahakemus holhousviranomaiselle jälkikäteen. Tällaisessa tilanteessa holhousviranomainen voi myöntää luvan oman harkintansa mukaan. Lupahakemuksessa on pystyttävä perustelemaan, miksi kyseinen oikeustoimi tai toimenpide olisi päämiehen edun mukainen. Ilman kelpoisuutta tehty oikeustoimi ei sido päämiestä. Ilman lupaa tehdyn oikeustoimen aiheuttaessa vahinkoa päämiehelle, edunvalvojalle muodostuu korvausvelvollisuus. (HoTL 34.–36. §.)

2.2 Toisen henkilön tekemä ilmoitus ja oma-aloitteinen hakemus

Holhoustoimilain 91. §:n mukaan kuka tahansa viranomainen tai luonnollinen henkilö, myös vaitiolovelvollisuuden piirissä oleva, voi tehdä maistraattiin ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta henkilöstä. Tavallisesti hoitohenkilökunnan lisäksi vaitiolovelvollisia ovat esimerkiksi asianajajat, pankkivirkailijat ja edunvalvontahenkilöstö. Helpoin tapa tehdä ilmoitus, on täyttää lomake maistraatin kotisivulla, lähettää vapaamuotoinen sähköposti tai soittaa maistraattiin. (Tornberg & Kuuliala 2015, 131–132.)

Vaitiolovelvolliset henkilöt voivat joutua ilmoitusta tehdessään miettimään sitä, kärsiikö hänen ja asiakkaan välinen luottamussuhde ilmoituksen johdosta. Vaitiolovelvollisuudestaan huolimatta heidän on ajateltava toisen henkilön etua epäillessään tällä olevan riski joutua esimerkiksi hyväksikäytetyksi ymmärtämättömyytensä vuoksi. (Tornberg & Kuuliala 2015, 132.) Usein toisen henkilön puolesta edunvalvontaa hakevat ihmiset ovat tämän perhettä, sukulaisia tai läheisiä ystäviä.

Oma-aloitteinen edunvalvojan määräämismenettely on mahdollista, kun maistraatti on vakuuttunut siitä, että kyseessä on varmasti päämiehen oma tahto (Välimäki 2013, 48). Jotta holhousviranomainen voi määrätä edunvalvojan puhuttaessa oma-aloitteisesta edunvalvonnasta, henkilön on haettava itselleen edunvalvojaa ymmärtäen asian merkityksen, ehdotettava edunvalvojaksi tiettyä henkilöä ja hänellä on oltava hoitoa vaativia asioita. Oma-aloitteiseksi hakemukseksi ei katsota esimerkiksi tilannetta, jossa hoitohenkilökunta on

tehnyt ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta henkilöstä tai henkilö vain allekirjoittaa hakemuksen, jonka maistraatti on saadun ilmoituksen johdosta täyttänyt. Kyseissä tilanteissa on kyse lähinnä suostumuksesta. (Tornberg & Kuuliala 2015, 71–72.)

2.3 Edunvalvonnan laajuus ja henkilön toimikelpoisuus

Yleisen edunvalvonnan määräykset voidaan jakaa neljään kategoriaan:

- TA = taloudelliset asiat
- THA = taloudelliset ja henkilöä koskevat asiat
- ER = erityistehtävä
- S = sijaisuus.

TA ja THA -tapauksissa edunvalvojan kelpoisuus on yleinen, ER ja S -tapauksissa erityinen. Edunvalvojan tehtävä voi koskea tarvittaessa yhtä tiettyä oikeustoimea, asiaa tai omaisuutta. (Karjalainen 2016, 66.) Edunvalvonnan laajuus mitoitetaan sen mukaan, mikä on välttämätöntä. Ensisijaisena edunvalvontatoimena käytettävä edunvalvojan määrääminen ei tarkoita päämiehen oikeustoimikelpoisuuden menettämistä. Tuomioistuin rajoittaa oikeustoimikelpoisuutta vain, jos se on tarpeen päämiehen edun vuoksi. Rajaamisella voidaan sulkea pois tietyt oikeustoimet, jottei päämies voi ilman edunvalvojan suostumusta käyttää oikeustoimikelpoisuuttaan itselleen epäedullisiin tarkoituksiin, kuten tekemään osamaksusopimuksia tai avaamaan tarpeetonta puhelinliittymää. Edunvalvonnan alainen täysi-ikäinen henkilö ei siis välttämättä ole vajaavaltainen. (Parviainen & Rubanin 2009, 223.)

Oikeustoimikelpoisuuden rajaamisen kolme tasoa ovat (HoITL 18. §):

- 1) tietyt oikeustoimet tai tietyn omaisuuden vallitseminen mahdollista yhdessä edunvalvojan kanssa
- 2) ei kelpoisuutta tiettyjen oikeustoimien tekemiseen tai tietyn omaisuuden vallitsemiseen
- 3) vajaavaltaiseksi julistaminen.

Täysi-ikäisen henkilön vajaavaltaiseksi julistaminen on käräjäoikeuden viimeinen käytettävissä oleva keino, jollei henkilön etuja voida suojata riittävästi toimintakelpoisuuden rajoittamisella ja edunvalvojan määräämisellä. Kyseinen

oikeustoimi vaikuttaa syvästi henkilön itsemääräämisoikeuteen, joten laki määrää siitä tiukasti. Tuomioistuimella on oikeus määrätä henkilö vajaavaltaiseksi ainoastaan silloin, kun holhustoimilain määräämät kolme ehtoa täyttyvät:

- 1) henkilön on oltava kykenemätön huolehtimaan taloudellisista asioistaan.
- 2) Henkilön varallisuusaseman, toimeentulon tai muiden tärkeiden etujen on oltava vaarassa hänen kykenemättömyytensä vuoksi.
- 3) Oikeustoimikelpoisuuden rajoittamisen lievemmät muodot ja edunvalvojan määrääminen ovat riittämättömiä toimia.

Vajaavaltaisen kyetessä ymmärtämään asian merkityksen, hän voi itse päättää henkilöä koskevasta asiasta, mutta hänellä ei ole oikeutta vallita omaisuuttaan, tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia pois lukien tavanomaiset ja merkitykseltään vähäiset oikeustoimet. (Parviainen & Rubanin 2009, 223–224.)

Edunvalvojalla on päämieheensä liittyen velvollisuus selonottoon, vireillepääntöön ja valvontaan. Tämä tarkoittaa, että edunvalvonnan laajuudesta huolimatta, edunvalvojan on huolehdittava siitä, että vajaakykyisen aikuisen huolto on asianmukaisesti järjestetty. Käytännössä se vaatii, että edunvalvojalla on hyvät tiedot kaikista päämiehen hoitoon liittyvistä seikoista. Hoidon asianmukaisuutta arvioitaessa huomioidaan päämiehen tilan lisäksi hänen oma tahonsa sekä olosuhteet. (Karjalainen 2016, 68.)

2.4 Edunvalvontaa koskevat lait

Edunvalvontaa koskevat todella monet lait erilaisissa tilanteissa. Holhustoimi on koko edunvalvontaoikeuden tärkein ja tarkimmin säännelty osa-alue. Se määrää päämiehen taloudellisten asioiden hoitamisesta. Oikeuden alan muissa osissa hyödynnetään holhustoimilakia. Laki edunvalvontavaltuutuksesta (EVVL 25.5.2007/648) on järjestely, joka korvaa ja täydentää holhustoimilain mukaista edunvalvontaa. Lisäksi on useita erityislakeja, jotka koskevat päämiehiä edunvalvonnan tasosta riippuen. Perusteiltaan edunvalvontaoikeus kuuluu henkilö- ja persoonallisuusosoikeuteen. Pääpiirteet koskevat yksilön yksityisyyttä, itsemääräämisoikeutta ja yksilöllisyyttä. (Välimäki 2013, 1–2.)

Edunvalvontaa henkilöä koskevissa asioissa säännellään holhoustoimilaissa suppeasti. Sääntely löytyy pääosin erityislaista, laki potilaan asemasta ja oikeuksista (PotL 17.8.1992/785). Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HTL 8.4.1983/361) määrää alaikäisen huollosta. Aikuisten huoltoasiat ovat pitkälti säätelemättömiä. Päämiehen puhevallankäytöstä määrätään esimerkiksi seuraavissa erityislaeissa: hallintolainkäyttölaki (HLL 26.7.1996/586), oikeudenkäymiskaari (OK 1.1.1734/4) sekä hallintolaki (HL 6.6.2003/434). (Välimäki 2013, 2.)

2.5 Edunvalvonnan lakkaaminen

Edunvalvonta voidaan määrätä olemaan voimassa toistaiseksi tai määräajaksi. Määräajaksi määrätyn edunvalvonnan kesto on mainittava edunvalvontaa koskevassa päätöksessä. Toistaiseksi voimassa oleva edunvalvonta voi päättyä (Tornberg & Kuuliala 2015, 306; Parviainen & Rubanin 2009, 198):

- 1) annetun määräajan täyttymiseen
- 2) päämiehen kuolemaan
- 3) edunvalvojan tehtävästä vapauttamiseen tai vajaanvaltaiseksi tulemiseen
- 4) päämiehen täysi-ikäiseksi tulemiseen, jos edunvalvonta perustui alaikäisyyteen.

Maistraatti selvittää neljän vuoden välein edunvalvonnan jatkamisen tarpeen, jottei kukaan olisi edunvalvonnassa tarpeettomasti. Tätä kutsutaan nelivuotis selvitykseksi. Edunvalvojan tehtävä voidaan lakkauttaa hakemuksesta milloin vain, jos määrättyt ehdot täyttyvät.

2.6 Holhousasioiden rekisteri

Ennen vuotta 1999 Suomessa ei ollut käytössä yhtenäistä, koko valtakunnan käsittävää rekisteriä edunvalvonnassa olevista henkilöistä. Tieto oli hajallaan ja vaikeasti saatavissa. Valtakunnallinen holhousasioiden rekisteri perustettiin holhoustoimilailla 1999 ja ylläpitäjänä oli Väestörekisterikeskus. (Välimäki 2013, 193.) 1.1.2010 voimaan tulleen aluehallintouudistuksen myötä vastuu holhousasioiden rekisterin yleisestä toimivuudesta siirtyi Väestörekisterikeskukselta Itä-Suomen aluehallintovirastolle. Rekisterin tietojen ajantasaisuudesta ja tietojen luovuttamisesta rekisteristä vastaavat maistraatit. (Torberg 2012, 179; Välimäki 2013, 195.)

Siitä, milloin edunvalvonta ja toimintakelpoisuuden rajoittaminen merkitään holhousasioiden rekisteriin, määrätään holhoustoimilain pykälissä 65 ja 66. Eriteltyjä syitä on kahdeksan. Yleisin syy merkintään on se, että täysi-ikäiselle henkilölle määrätään edunvalvoja tai hänen toimikelpoisuuttaan rajoitetaan. Merkintä lisätään myös silloin, kun alaikäiselle määrätään edunvalvojaksi muu henkilö kuin hänen vanhempansa. (Välimäki 2013, 194.) Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi yleiselle edunvalvojalle määrättävä erityistehtävä hoitaa alaikäisen asiaa tämän ollessa osakkaana samassa kuolinpesässä virallisen huoltajansa kanssa.

Holhousasioiden rekisteriin merkittäviä tietoja on useita, mutta tärkeimmät tiedot ovat (Välimäki 2013, 195–196.):

- 1) edunvalvojan ja päämiehen tunniste- ja yhteystiedot
- 2) edunvalvonnan alkamisajankohta
- 3) edunvalvonnan kesto, jos tehtävä on määräaikainen. Myös toistaiseksi voimassa oleva tehtävä mainitaan.
- 4) edunvalvonnan laajuus
- 5) päämiehen oikeustoimikelpoisuuden rajoitteisuus edunvalvojan toimintaa valvova maistraatti.

2.7 Lääkärintlausunto edunvalvonta-asiassa

Ennen vuotta 1983 lainsäädäntö nojasi edunvalvonnan määräämisessä diagnostisiin perusteisiin, jolloin henkilölle voitiin määrätä edunvalvoja tietyn sairauden tai vamman vuoksi. Riittäväksi syyksi holhottavaksi julistamiseen katsottiin esimerkiksi tuhmaavaisuus, juoppous ja vanhuudenheikkous. Vuonna 1983 tulleen uudistuksen jälkeen harkinta on perustunut kokonaisarviointiin. (Tornberg & Kuuliala 2015, 107.) Hakijan on pyynnöstä esitettävä holhousviranomaiselle lääkärintlausunto niistä seikoista, joilla on merkitystä asian ratkaisemisessa (HolhTL 86. §).

Lääkärintlausunto on tarpeen aina edunvalvojaa määrättäessä – myös silloin, kun henkilö hakee edunvalvontaa itse. Tällöin lääkärin on kiinnitettävä huomiota siihen, ymmärtääkö henkilö edunvalvonnan määräämisen merkityksen. Maistraatti käsittelee lääkärintlausuntoa pohtiessaan, onko henkilö edunvalvonnan tarpeessa ja ymmärtääkö asian merkityksen. Tuomioistuin käsittelee

lääkäriinlausuntoa harkitessaan edunvalvonnan tarvetta ja toimintakelpoisuuden rajoittamista. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 85–86.)

Holhustoimilain 86. § 1. momentin mukaan lausuntoa ei voida pyytää suoraan lääkäriltä, mikä on jokseenkin ristiriidassa 90. § 1. momentin kanssa, koska sen mukaan salassapitosäännökset eivät poista velvollisuutta antaa tarvittavia tietoja holhousviranomaiselle tai tuomioistuimelle, joita se asian ratkaisemiseksi tarvitsee. Säännöksen tarkoitus on parantaa päätöksen tekemisen laatua oikeiden tietojen avulla. Siitä huolimatta tiedot saa luovuttaa ainoastaan henkilön omalla suostumuksella, jota korostaa myös potilaslain 6. §. (Tornberg & Kuuliala 2015, 107.)

Lääkäriinlausunnon merkitys edunvalvonta-asiassa on suuri, koska se määrittelee edunvalvonnan määräämisen tarpeen ja vaikuttaa henkilön itsemääräämisoikeuteen. Lausunnon on perustuttava laatimisajankohtana tehtyyn henkilökohtaiseen tutkimukseen. (Tornberg & Kuuliala 2015, 109.)

2.8 Asianhallintajärjestelmä Edvard

Edunvalvontatoimistojen päätyökaluna toimii toukokuussa 2011 käyttöön otettu Edvard-asianhallintajärjestelmä, joka on mukana kaikissa päämieheen liittyvissä asioissa tavalla tai toisella. Kaikki merkitykselliset toimenpiteet liittyen päämiehen asioihin, on syytä merkitä asianhallintajärjestelmään (Oikeusministeriö 2016, 37). Edvard-järjestelmään syötetään heti edunvalvonnan alkaessa ainakin päämiehen henkilö- ja yhteystiedot sekä tiedossa olevat varallisuus- ja velkatiedot. Muutaman viikon kuluessa edunvalvonnan alkamisesta, päämiehestä saadaan paljon erilaista tietoa, jotka ovat välttämättömiä asioiden laadukkaan hoitamisen kannalta. Kaikki merkityksellinen tieto kirjataan Edvardiin.

Järjestelmän kautta on mahdollista esimerkiksi maksaa laskuja, lähettää käyttövaroja, seurata edunvalvontatilin tilitapahtumia, tulostaa edunvalvontatilin tiliotteita, luoda omaisuusluettelo tai vuosi- ja päätöstilejä, lähettää Kelalle sähköisiä hakemuksia tai tulostaa hakemusten paperiversiot, tallentaa omaisten tai muiden yhteyshenkilöiden tietoja ja paljon muuta. Kaikkia tietoja on mahdollista päivittää, muokata, lisätä tai poistaa. Edunvalvontatoimiston sisällä eri henkilöillä on erilaiset valtuudet ohjelmiston toimintoihin. Edvardia päivitetään usein, jolloin siihen tehdään parannuksia tai lisätään ominaisuuksia.

Omaisuusluettelo on yhteenveto edunvalvottavan henkilön varallisuudesta ja veloista. Omaisuusluettelo lähetetään maistraatille edunvalvonnan alkaessa. Yleisen edunvalvojan on toimitettava vuosittain maistraatille tarkastukseen vuositili, josta käy ilmi kaikki päämiehen rahaliikenne. Päätöstili vastaa vuositiliä, mutta se tehdään aina edunvalvonnan päättyessä huolimatta kyseisen kauden pituudesta. Tulevaisuudessa on tarkoitus ottaa lisäaskel kohti paperitonta toimistoa ja lisätä Edvardiin myös maistraatin sähköinen asiointi, jolloin vuosi- ja päätöstilit lähetetään tarkistukseen sähköisenä (Oikeusministeriö 2016, 37).

Edunvalvonnan käsikirja (Oikeusministeriö 2016, 22) muistuttaa, että Edvard muodostaa henkilörekisterin ja henkilötietolain mukaan rekisteriin merkityllä henkilöllä on oikeus saada tarkastaa hänestä merkityt tiedot. EU:n yleinen tietosuoja-asetus uudistaa Suomen ja muun Euroopan tietosuojalakeja 25.5.2018 alkaen. Kyseinen asetus muun muassa korostaa kaikkien tietosuojaperiaatteiden noudattamista ja henkilöiden oikeutta tarkastaa henkilörekistereistä itseään koskevat tiedot. Tarkastaminen on ollut mahdollista myös aiemmin, mutta uudistus tuo informaatiovelvollisuuden kyseisestä mahdollisuudesta. Tietosuoja-asetuksen myötä edunvalvontatoimistoissa ennen käytössä olleet yhteiset verkkoasemat eivät saa tulevaisuudessa sisältää mitään sellaista tietoa, minkä voidaan katsoa muodostavan henkilörekisterin.

3 VAIHTOEHDOT EDUNVALVONNALLE

Holhustoimilain peruslähdekohta on, että edunvalvontaa hoitaa yksityinen henkilö. Yksityinen edunvalvoja on erityisen hyvä silloin, jos edunvalvojan ja päämiehen keskinäinen luottamus on olennaisessa roolissa edunvalvojan tehtävien hoitamisessa tai ne vaativat runsasta ja henkilökohtaista yhteydenpitoa. Lain lähdekohdasta huolimatta, yleisen edunvalvojan määrääminen on yleistynyt. (Karjalainen 2016, 66.) Ensisijaisia vaihtoehtoja edunvalvonnalle ovat tavallinen valtuutus ja edunvalvontavaltuutus. Lisäksi ovat olemassa muut yksityisoikeudelliset järjestelyt, hoitotahto ja asiainhuolto. (Tornberg & Kuuliala 2015, 40.) Kyseisiä vaihtoehtoja ei tässä tutkielmassa tarkemmin käsitellä.

3.1 Tavallinen eli yksityisoikeudellinen valtuutus

Valtuutus on edunvalvontavaltuutuksen ohella ensisijainen vaihtoehto holhoustoimilain mukaiseen edunvalvontaan nähden (Välimäki 2013, 41). Valtuutus voi olla riskialtis, jos valtuuttaja ei terveydentilansa vuoksi ole enää kykenevä valvomaan valtuutetun toimintaa. Lain varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (OikTL 13.6.1929/228) 2. luvun säännöksiä on tulkittu niin, että valtuutus pysyy voimassa, vaikkei valtuuttaja ole enää kykenevä päättämään asioistaan. Holhoustoimilain 8. pykälään tuli 1.1.2009 voimaan uudistus, jonka myötä valtuutukseen alettiin suhtautua suopeammin edunvalvonnan vaihtoehtona. Uudistuksessa lisättiin hoidettavien asioiden lisäksi edellytys, etteivät asiat hoidu muulla tavoin. (Tornberg & Kuuliala 2015, 40.) Joissakin tapauksissa päämiehen asiat hoituvat jo hyvin pienellä avustuksella tämän edun vaarantumatta (Välimäki 2013, 42).

Järjestelyn toimivuutta tarkastellessa on huomioitava valtuuttajan etu. Eteen voi tulla tilanne, jossa olisi parasta määrätä edunvalvoja, mutta edunvalvonnan tarpeessa oleva henkilö itse vastustaa edunvalvontaa, koska asiat ovat jo hoidossa esimerkiksi valtuutuksen avulla. Tällaiset tilanteet arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Jos tuomioistuin katsoo, että henkilön tila ja edunvalvonnan tarve huomioiden edunvalvonnan määräämisen edellytykset täyttyvät eikä vastustamiselle ole riittäviä perusteita, henkilölle voidaan määrätä edunvalvoja tämän omasta vastustuksesta huolimatta. (Tornberg & Kuuliala 2015, 41.)

Edunvalvojan määrääminen ei suoranaisesti vaikuta voimassa olevan valtakirjan pätevyyteen, mutta sen sijaan valtuutetun toimintakelpoisuus muuttuu, edunvalvottavan henkilön toimintakelpoisuuden rajoittamisen tai vajaavaltaiseksi julistamisen myötä. Oikeustoimilain 22. §:n mukaan edellä mainitun kaltaisissa toimintakelpoisuuden rajoitustilanteissa valtuutetun tekemä oikeustoimi on vaikutukseltaan vain vastaava, kuin oikeustoimen olisi tehnyt valtuuttaja itse. Valtuutetun toimikelpoisuus rajoittuu siis samoihin asioihin, joihin valtuuttajalla on päätösvalta. (Tornberg & Kuuliala 2015, 41–42.) Asiakirjaan perustuvan valtuutuksen voi peruuttaa hävittämällä valtuutusasiakirjan tai palauttamalla sen valtuuttajalle tämän niin vaatiessa (OikTL 15. §).

3.2 Edunvalvontavaltuutus eli edunvalvontavaltakirja

Edunvalvontavaltuutus on tavallista valtuutusta turvallisempi vaihtoehto, jossa valtuuttaja voi itse määrittää, minkä verran maistraatti valtuutetun toimintaa valvoo. Edunvalvontavaltuutuksen tekeminen on ollut mahdollista 1.11.2007 alkaen. Järjestelmän luomisen tarkoituksena oli mahdollistaa ihmisten varautuminen toimintakykynsä heikkenemiseen ja pienentää maistraatin sekä edunvalvontatoimistojen työtä jatkuvasti kasvavien päämiesmäärien alla. (Tornberg & Kuuliala 2015, 37, 39.)

Valtuutuksen tekijän on oltava täysi-ikäinen sen tehdessään ja ymmärrettävä valtuutuksen merkitys. Asiakirjan on täytettävä EVVL 6. §:n mukaiset muotovaatimukset mukaan lukien todistajavaatimuksen. Valtuutetulta vaaditaan täysi-ikäisyyden lisäksi sopivuutta ja kykenevyyttä tehtävään. Esimerkiksi valtuutetun korkea ikä tai tietyt kognitiivista kykyä alentavat sairaudet voivat olla este kykenevyyden kannalta. Soveltumaton henkilö valtuutetuksi on henkilö, joka on tuomittu rangaistukseen kavalluksesta, luottamusaseman väärinkäytöstä tai jostakin muusta vastaavasta rikoksesta. Holhousviranomaisella ei ole velvollisuutta selvittää valtuutettuun liittyviä seikkoja, jos heillä ei esimerkiksi kuulemistilaisuuden perusteella ole mitään syytä epäilyyn. Vastuuta vähentää se, että henkilö on valtuuttajan itsensä valitsema. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 184, 186, 247.)

Valtakirjan kirjoittamishetkellä paikalla on oltava kaksi todistajaa, jotka allekirjoituksillaan todistavat tienneensä, että valtuuttaja on tekemässä valtakirjaa edunvalvontavaltuutusta varten. Todistajien ei ole tarpeen tietää valtakirjan sisältöä. Valtakirjasta on käytävä ilmi ainakin seuraavat asiat (EVVL 6. §):

1. valtuuttamisen tarkoitus
2. asiat, jotka valtuutetulla on oikeus edustettavansa puolesta hoitaa
3. sopimuksen osapuolet
4. määräys siitä, milloin valtakirja astuu voimaan.

Todistajalausumasta on käytävä ilmi molempien todistajien osalta (EVVL 7. §):

1. yhteystiedot
2. syntymäaika
3. allekirjoitukset

4. todistamisen aika ja paikka
5. maininta siitä, että on itse ollut paikalla valtakirjaa tehtäessä
6. merkintä valtuuttajan kyvystä ymmärtää valtakirjan merkitys ja pätevyys.

Laki asettaa kelpoisuusvaatimuksia myös todistajille. Todistajana ei voi toimia esimerkiksi alaikäinen tai henkisesti vajaa henkilö, valtuuttajan puoliso, valtuuttajan tai hänen puolisonsa lähisukulainen eikä valtuutettu tai tämän puoliso. (EVVL 8. §.)

Maistraatti valvoo paitsi yleisen edunvalvonnan, myös edunvalvontavaltuutetun toimintaa tehtävässään. Valtuutettu on kuitenkin valtuuttajan itsensä valitsema, jolloin heidän välillään vallitsee jo ennalta luottamussuhde, mikä vähentää valvonnan tarvetta. Omaisuusluettelo on holhousviranomaiselle tärkeä keino, jolla se voi valvoa valtuutetun toimintaa. Tästä säädetään edunvalvontavaltuutuslain 30. §. Valtuutetun on kolmen kuukauden kuluessa tehtävän alkamisesta toimitettava maistraatille omaisuusluettelo, josta käyvät ilmi muun muassa valtuuttajan kiinteä omaisuus, muu varallisuus ja mahdolliset velat siltä osin, joilta valtuutettu päämiestään edustaa. Luetteloa on päivitettävä tarvittaessa. Tilitoimenpiteistä on pidettävä kirjaa ja kaikki tapahtumat on voitava todistaa esimerkiksi kuitteineen ja tositteineen maistraatin sitä pyytäessä. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 246–247.) Jos valtakirjassa on niin sovittu, valtuutetun on annettava tili holhousviranomaiselle sovituin määräajoin, kuitenkin enintään kerran vuodessa (EVVL 33. § 1. mom.).

Edunvalvontavaltuutuksen tarkoitus ja oikeusvaikutukset ovat pääosin yhteneväiset holhoustoimilain mukaisen edunvalvonnan kanssa (Karjalainen 2016, 72). Tornberg ja Kuuliala (2015, 37) kuitenkin toteavat, että edunvalvontavaltuutuksen ja holhoustoimilain mukaisen edunvalvonnan ero on selkeä. Mikäli valtuuttajan asiat hoituvat asianmukaisesti, ei holhoustoimilain mukaiselle edunvalvonnalle ole tarvetta. Edunvalvontavaltuutus ei voi olla voimassa yhtä aikaa edunvalvonnan kanssa, mutta edunvalvonnan lakkauttamista voidaan harkita, ellei se ole enää tarpeen edunvalvontavaltuutuksen vuoksi. Vaikka valtuutus on ensisijainen vaihtoehto ennen edunvalvontaa, on edunvalvonta huomattavasti suositumpaa. Vuoden 2015 alussa vahvistettuja edunvalvontavaltuutuksia oli koko maassa ainoastaan noin 2400, kun edunvalvottavia oli yli 65 000. (Tornberg & Kuuliala 2015, 37.)

4 EDUNVALVONTA MUISSA POHJOISMAISSA

Holhoustoimilain pääperiaatteet ja tavoitteet ovat Euroopassa yhteneväisiä. Suomen järjestelmä vastaa suunnilleen Ruotsin, Norjan, Tanskan, Saksan ja Itävallan järjestelmää. (Välimäki 2013, 14.) Esittelen lyhyesti muiden Pohjoismaiden edunvalvontajärjestelmiä, koska on helppoa olettaa Pohjoismaiden järjestelmän olevan keskenään samanlainen. Erot ovat kuitenkin yllättävänkin isoja kyseisten maiden välillä. Tämän tutkimuksen tuloksiin muiden Pohjoismaiden järjestelmällä ei ole suoranaista yhteyttä, mutta tieto on mielenkiintoista.

4.1 Ruotsi

Ruotsissa ei ole järjestelmää, joka vastaisi Suomessa käytettäviä edunvalvoja. Siellä edunvalvojan vastine on sijaisedustaja, joita on kolmenlaisia. Sijaisedustajaksi päästääkseen henkilön on itse ilmoittauduttava oman kuntansa holhousviranomaiselle. Edunvalvontavaltuutusta vastaavaa järjestelmää harkittiin jo vuonna 2004, mutta sellaista Ruotsissa ei edelleenkään ole. Seuraavassa kuvataan sijaisedustajamuodot lyhyesti (Tornberg 2012, 214–215):

- lapsen huoltajaa eli yleensä tämän vanhempia vastaava henkilö, joka edustaa alaikäistä tämän omaisuuteen liittyvissä asioissa.
- henkilö, joka vastaa Suomessa ennen käytössä ollut uskottua miestä. Hän huolehtii vanhan, sairaan tai psyykkisesti häiriintyneen henkilön erilaisista asioista. Tällainen henkilö on yleensä maallikko. Ruotsin uskotun miehen vastine on Suomessa oma-aloitteisesti haettu edunvalvoja, jota voi Ruotsissa hakea 16-vuotannut täyttänyt henkilö, tämän avotai aviopuoliso, holhousviranomainen tai lähimmät sukulaiset.
- asiainhoitaja, joka vastaa Suomessa tilannetta, missä henkilön toimintakelpoisuutta on rajoitettu. Asiainhoitajalla on yleensä aiempaa kokemusta sijaisedustajana toimimisesta.

4.2 Norja

Norjan holhoustoimilaki on otettu käyttöön uudistettuna vain muutamia vuosia sitten. Uudistuksessa holhoustoiminta asetettiin lakimiesten ohjauksen alaisiksi, millä lisättiin holhousviranomaisten ammattimaisuutta ja keskitettiin holhoustoiminnan valvontaa. Laissa on omat lukunsa alaikäisen ja täysi-ikäisen edunvalvonnalle, mutta yhteisenä yleiskäsitteenä Norjassa käytetään Suomen mukaisesti edunvalvojaa. Aiemmin Norjassa oli epäselvää, onko edunvalvon-

tavaltuutuksen tekeminen ja edunvalvonnan tarpeeseen valmistautuminen ollut lain mukaan mahdollista. Lakiuudistuksessa se mahdollisuus sisällytettiin holhouslakiin. (Tornberg 2012, 218–220.)

Norjassa päämiehen toimikelpoisuus voidaan tarvittaessa viedä osittain tai kokonaan. Edunvalvonnan määräämisen perusteet, edunvalvottavan hyväksyntä edunvalvonnalle ja muut käytännön asiat ovat pitkälti samat Suomen lainsäädännön kanssa. Edunvalvojan nimittää maistraatin sijaan paikallisviranomaisena toimiva maaherra. Kuten Suomessa myös Norjassa oma-aloitteinen edunvalvonta on mahdollista. Sitä voi hakea 18 vuotta täyttäneen edunvalvonnan tarpeessa olevan henkilön lisäksi tämän avopuoliso tai puoliso, vanhemmat, sisarukset, lähin perillinen tai jo edunvalvonnassa olevan henkilön edunvalvoja. Lisäksi hakijana voi olla hoitava lääkäri tai valvoja lääkäri siitä hoitolaitoksesta, jossa henkilö asuu. (Tornberg 2012, 219.)

4.3 Tanska

Myös Tanskassa edunvalvontaa säädellään holhouslaissa. Alle 18-vuotiaat, naimattomat henkilöt ovat aina vajaavaltaisia. Henkilöstä tulee lähtökohtaisesti oikeustoimikelpoinen täyttäessään 18 vuotta, mutta oikeustoimikelpoisuus voidaan tietyin edellytyksin poistaa. Sitä ei voida tehdä vain osittain, joten henkilö on joko täysin tai ei lainkaan oikeustoimikelpoinen. Edunvalvonnan määrääminen ei lähtökohtaisesti poista henkilön täysivaltaisuutta. Edunvalvonnalla on monia eri tasoja. (Tornberg 2012, 215–216.)

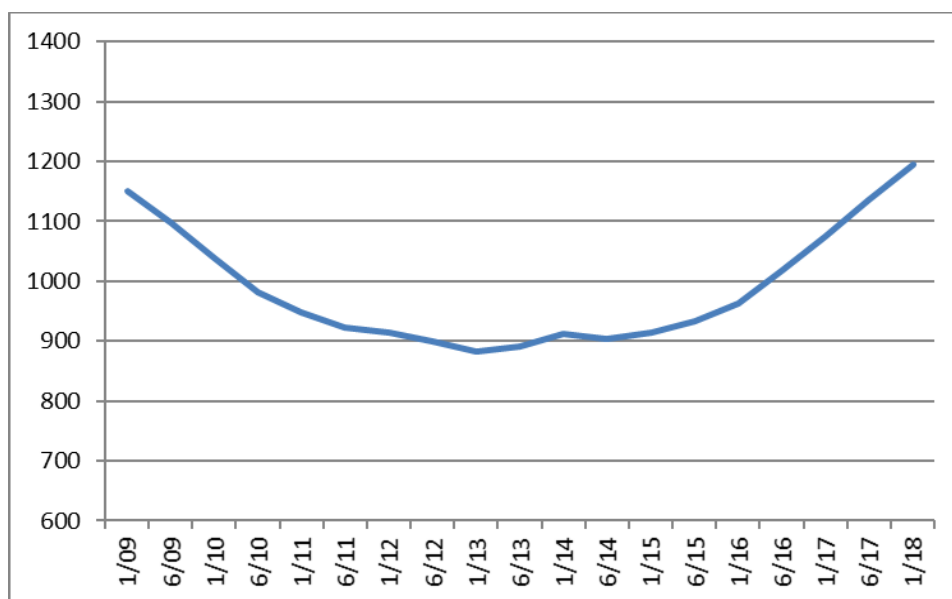
Myös Tanskassa oma-aloitteinen edunvalvonta on mahdollista ja edunvalvonnan tulisi aina perustua henkilön omaan suostumukseen, mutta se ei ole välttämätöntä. Vireille tulevat edunvalvonta-asiat käsittelee yleensä valtion aluehallintoviranomainen. Riitaisissa ja epäselvissä asioissa asian ratkaisee tuomioistuin. Vaikka maassa ei ole erityislakia valtuutukselle edunvalvonnan vaihtoehtona, käytössä on ollut jo pitkään kolme erilaista valtuutusta (Tornberg 2012, 216–217):

- 1) yleisvaltuutus
- 2) pysyvä valtuutus
- 3) tulevaisuuteen sijoittuva valtuutus.

5 PÄIJÄT-HÄMEEN TILASTOJA

Edunvalvonnan siirtyessä kunnilta valtiolle vuoden 2009 alussa, koko Päijät-Hämeessä oli yhteensä noin 1150 päämiestä. Täysin tarkkoja lukuja Edvardin käyttöönottoa edeltävältä ajalta ei ole saatavilla, koska toimintaa on ollut useassa toimipisteessä ja silloin käytössä ollut asianhallintajärjestelmä on vanhentunut. Tuolloin yleisiä edunvalvoja oli 1+7 eli johtava yleinen edunvalvoja ja seitsemän yleistä edunvalvojaa. Muutoksen jälkeen päämiesmäärät laskivat vuoden 2013 alkupuolelle saakka ollen matalimmillaan huhtikuun ensimmäisinä päivinä – tuolloin päämiesmäärä alitti hetkellisesti 880 hengen lukeman.

Huhtikuun 2013 jälkeen päämiesmäärä on ollut pelkästään nousujohteinen. 1000 päämiehen raja rikottiin toukokuussa 2016 ja 1100 raja huhtikuussa 2017. Loppuvuodesta 2017 päämiehiä oli hetkellisesti yli 1200, mutta määrä laski vuodenvaihteeseen mennessä 1195:een (kuva 1). Aikoinaan pienentyneet päämiesmäärät johtivat henkilöstövähennyksiin, mutta viime vuosina edunvalvontamäärät ovat nousseet niin korkeiksi, että toimistoon oli ryhdyttävä suunnittelemaan henkilöstölisäyksiä. Vuonna 2009 Lahdessa alkoi 78 uutta edunvalvontaa vastaavan luvun vuonna 2017 ollessa jo 268. Määrä on reilusti yli kolminkertainen.

Kuva 1. Päijät-Hämeen päämiesmäärien kehitys vuodesta 2009 vuoden 2018 alkuun (Edvard)

31.12.2017 Päijät-Hämeen edunvalvontatoimistossa Lahdessa oli yhteensä 1195 päämiestä johtavaa ja viittä yleistä edunvalvojaa kohti. Tämä tarkoittaa

keskimäärin 199 päämiestä jokaiselle edunvalvojalle, mutta käytännössä luvut eivät jakaannu tasaisesti. Yhdellä edunvalvojista oli noin 120 päämiestä, toisella noin 150 ja lopuilla kolmella noin 260 kullakin. Johtavalla yleisellä edunvalvojalla oli noin 140 päämiestä, joista lähes kaikki olivat erityistehtäviä. Eri-laiset toimiston sisäiset järjestelyt ovat syy vaihteleviin päämiesmääriin edunvalvojien kesken.

Toimistossa aloitti 3.4.2018 uusi yleinen edunvalvoja, jolle siirrettiin osa muiden edunvalvojien päämiehistä. Päämiesmäärät muuttuvat toimistossa vähintään viikoittain, mutta pysyivät pienen vaihtelun sisällä vuonna 2018. Edunvalvottavien henkilöiden kokonaismäärät tuskin laskevat lähivuosina pysyvästi. Vuoden ensimmäisten kolmen kuukauden aikana päämiesten kokonaismäärä on edelleen ollut pienessä nousussa. Käyttämällä Tornbergin & Kuulialan (2015) laskentatapaa, huhtikuussa 2018 edunvalvojalla on käytettävissä keskimäärin 1,2 työpäivää yhtä edunvalvottavaa kohti vuodessa. Keskiarvoista puhuminen ei vain ole pätevä puhuttaessa edunvalvojien yksilöllisistä päämiesmääristä, joissa on isoja vaihteluita. Lisäksi on huomioitava edunvalvojan työparina toimivien edunvalvontasihteerien työpanoksen merkitys.

Selkeä enemmistö edunvalvontamääräyksistä koskee henkilön taloudellisten asioiden hoitamista. Taloudellisia ja henkilöä koskevien asioiden edunvalvonta on huomattavasti vähäisempää. Jopa erityistehtäviä on enemmän kuin taloutta ja henkilöä koskevia edunvalvontoja, mutta erityistehtävät ovat selkeästi harvinaisempia kuin taloudellisten asioiden edunvalvonta. Lahdessa suuri osa erityistehtävistä on sijaisuuksia, jotka on keskitetty pääosin johtavalle yleiselle edunvalvojalle. Vajaavaltaiseksi julistettuja on todella vähän, eli lain tarkoitus siitä, että henkilön itsemääräämisoikeutta rajoitetaan mahdollisimman vähän, toteutuu.

6 TUTKIMUS PÄÄMIESMÄÄRIEN MUUTOKSISTA

6.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Tutkin yhteensä 50 yksinkertaisella satunnaisotannalla valikoitunutta henkilöä, joiden edunvalvonta on alkanut vuonna 2009 tai 2017. Aihe herätti jonkin verran kiinnostusta työyhteisössä. Tutkimustulosten ilmoittamisessa on oltava huolellinen henkilöiden yksityisyyden varmistamiseksi. Esimerkiksi lääkärin-

lausunnot ja käräjäoikeuden päätökset edunvalvonta-asioissa ovat salaisiksi julistettuja. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota seuraaviin asioihin edunvalvonnan alkamishetkeltä:

- sukupuoli
- edunvalvonnan taso ja mahdollinen vajaavaltaisuus
- ikä
- terveydentila
- asumismuoto
- varallisuus- ja velkatilanne.

Edunvalvottavia on Suomessa paljon, mutta päämiesmäärissä on alueellisia eroja. Osa edunvalvonnassa olevista henkilöistä on vanhuksia, jotkut ovat työelämässä ja toiset alaikäisiä. Lahden toimipisteen päämiesten tilanteet ovat jokaisen kohdalla erilaisia. Valitettavasti kaikki halukkaat eivät pääse yleisen edunvalvonnan piiriin tarpeestaan huolimatta. Päijät-Hämeessä alkaneissa edunvalvonnoissa on ollut vuosina 2016–2017 kasvua jopa 50 % verrattuna vuosiin 2013–2015. Kasvu on muun maan keskiarvoa suurempaa. (Kivelä 2018, A15.)

Tutkimuksen toimeksiantajana on Lahden edunvalvontatoimisto, mutta tutkimustuloksella ei ole varsinaista mahdollisuutta tai tarkoitusta kehittää toimipisteen toimintaa, sillä toimintamallit ovat oikeusministeriön alaisia asioita. Päämiehet asetetaan edunvalvontaan maistraatin tai käräjäoikeuden kautta ja kaikki tulevat edunvalvontamääräykset ovat sitovia. Yksittäisellä toimipisteellä ei juurikaan ole mahdollisuuksia valita toimintamallejaan. Johtava yleinen edunvalvoja voi vaikuttaa siihen, millä tavoin uudet päämiehet jaetaan yleisten edunvalvojien kesken. Edunvalvojat ja sihteerit voivat keskenään sopia joistakin keskinäisistä toimintavoistaan.

Tutkimukseni tulos antaa mielenkiintoista tietoa yhteenvetona Lahden toimiston työntekijöille, sekä muille aiheesta kiinnostuneille. Moni Päijät-Hämeen edunvalvonnan työntekijä on tehnyt samaa työtä jo vuonna 2009, ja kokee nykyisen työtahdin olevan kovempi, vaikka työtä on aina riittänyt.

6.2 Tutkimusmenetelmät

Tämän tutkimuksen tärkeintä tutkimusmateriaalia olivat paperiset arkistot ja niin sanotut aktikansiot. Tutkin opinnäytetyössäni määriä eli arvonnalla valikoituneita henkilöitä aiemmin mainittujen seikkojen osalta silloin, kun henkilön edunvalvonta alkoi Päijät-Hämeen edunvalvontatoimistossa. Kokosin tarvittavan materiaalin yhteen, minkä jälkeen vertasin kahden eri vuoden tuloksia toisiinsa ja tein johtopäätöksiä. Tässä opinnäytetyössä käytettiin päämenetelmänä kvantitatiivista tutkimusta ja apumenetelmänä kvalitatiivista tutkimusta. Kyseessä on siis monistrateginen tutkimus (Kananen 2015, 75).

Tarkka dokumentointi ja kaikkien vaiheiden läpinäkyvyys ovat erittäin tärkeitä sekä tieteellisessä tutkimuksessa että opinnäytetyössä. Tätä luotettavuutta kutsutaan reliabiliteetiksi ja validiteetiksi. Dokumentoinnin pitäisi olla niin laadukasta, että opinnäytetyön lukenut henkilö voi itse todeta kirjatut johtopäätökset oikeiksi. (Kananen 2015, 66, 122.) Vilka (2017) toteaa, että tutkimustekstissä on kuvattava tarkkaan tutkimuksen kulun lisäksi tutkimusprosessissa käytetyt periaatteet sekä havainnollistettava päättelyä ja tulkintaa aineistokatkelmilla, jotta lukija päätyy samaan lopputulokseen tutkimuksen tekijän kanssa. Tätä kutsutaan tutkimuksen teoreettiseksi toistettavuudeksi.

6.3 Kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä

Kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä tarkoittaa määrällistä tutkimusta, jossa johtopäätökset pyritään yleistämään valikoituneen otoksen avulla vastaamaan koko kohderyhmää. Rakenteeltaan tutkimusprosesseiltaan määrällinen tutkimus vastaa laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta, mutta määrällinen tutkimus edellyttää tutkijalta teorianäkemystä ja esiyymmärrystä aiheesta. (Kananen 2015, 73, 75, 197, 200.) Minulle on muodostunut hyvä yleisnäkemys edunvalvonnasta viimeisimmän vuoden aikana edunvalvontatoimistossa työskennellessäni. Tutkimuslomake on yleisin kvantitatiivisen tutkimusmenetelmän muoto, mutta ei ainoa. Määrällistä tutkimusta voi tehdä myös jo olemassa olevista tilastoista, rekistereistä tai tietokannoista, kuten tässä tutkimuksessa on tehty. (Kananen 2015, 74.)

Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen tulee perustua joko käsityksiin tai kokemuksiin. Pohtiessani tutkimusongelmaa ja tavoitteita, minun oli tiedostet-

tava käsitysten ja kokemusten ero. Kokemukset ovat omakohtaisia asioita ja käsitykset enemmän yleisluontoisia asioita, eikä niillä ei ole välttämättä yhteyttä toisiinsa. (Vilkkä 2017.) Laadullista tutkimusta tehdessä on pyrittävä eroon ennako-olettamuksista tutkimuskohdetta tai -tuloksia kohtaan, jotta hypoteettomuus eli puolueettomuus saavutetaan. (Eskola 1998.) Työssäni minulle on muodostunut oma mielikuva ja käsitys päämiesten tilanteista, edunvalvonnan laajuuksista ja toimiston työntekijöiltä eniten aikaa vaativista asioista. Tutkimusta tehdessä nämä mielikuvat tai käsitykset eivät saa vaikuttaa tulosten analysointiin, mutta voin pohtia saatujen tulosten ja omien käsitysteni yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia loppuyhteenvedossa.

Kysymykseen siitä, mitä laadullinen tutkimus on, on yllättävän mutkikasta löytää yksiselitteistä vastausta. Vaikka kvalitatiivisen tutkimuksen oppaat antavat asialle jonkinlaisen määritelmän, se on annettu vain kyseisen oppaan tulkintoja ohjaavasta näkökulmasta, eikä määritelmää pidä yleistää koskemaan kaikkia tieteellisiä tutkimuksia. Osittain siitä syystä kaikkeen tieteen nimissä esitettyyn tietoon pitäisi suhtautua varauksella. Havaintojen teoriapitoisuus on yksi laadullisen tutkimuksen kulmakivistä niin perusteluissa kuin kritiikissäkin. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Usein laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on analysoida syvällisesti pientä määrää tapauksia eikä tehdä pintapuolista analyysiä suuresta määrästä aineistoa. Sama pätee tähän tutkimukseen, sillä tutkittavien vuosien aikana edunvalvontoja on alkanut yhteensä 346, joista analysoin 50. Yleistin saatujen tulosten avulla tekemäni johtopäätelmän vastaamaan kaikkia vuosina 2009 ja 2017 alkaneita edunvalvontoja.

Tutkijan rehellisyys ja puolueettomuus on merkittävässä roolissa laadullisen tutkimuksen luotettavuudessa, koska jokainen tutkijan tekemä teko, valinta ja ratkaisu vaikuttavat lopulliseen tulokseen (Eskola & Suoranta 2000, Vilkan 2017 mukaan). Tutkimus voidaan katsoa luotettavaksi, jos tutkimuksen tutkimuskohde ja tulkittu materiaali eivät ole keskenään ristiriidassa ja epäolennaisten tai satunnaisten tekijöiden vaikutus on saatu suljettua pois. (Vilkkä 2017.)

6.4 Yksinkertainen satunnaisotanta

Tieteellisen tutkimuksen otoksen pitäisi aina perustua todennäköisyysotantaan, jotta tuotettu tilasto on luotettava. Tästä joudutaan usein tinkimään kohderyhmän tavoitettavuusongelmien ja oikeanlaisen rekisterien puuttumisen vuoksi. Kohderyhmä tarkoittaa tutkittavaan ilmiöön liittyvää koko ihmisryhmää. Tutkimukseen valittuja havaintoyksiköitä kutsutaan otokseksi. (Kananen 2015, 266, 267–270).

Yleisen edunvalvonnan käytössä olevat henkilörekisterit ja arkistot mahdollistavat erinomaisesti todennäköisyysotannan käyttämisen tässä tutkimuksessa. Olen käyttänyt yksinkertaista satunnaisotantaa, joka on yksi todennäköisyysotannan muodoista. Otokseksi on valittu yhteensä 50 päämiestä koko kohderyhmästä, joka käsittää vuosien 2009 (78 kpl) ja 2017 (268 kpl) aikana alkaneet uudet edunvalvonnat – yhteensä 346 henkeä. Otoksesta 25 on tullut Päijät-Hämeen edunvalvonnan asiakkaiksi vuoden 2009 aikana ja 25 vuoden 2017 aikana. Toisena vaihtoehtona harkitsin prosentuaalisesti tasavertaista otosmäärää, mutta päädyin käyttämään numeraalisesti saman suuruisia arvoja, koska muuten toinen otanta olisi pitänyt jättää todella suppeaksi tai vaihtoehtoisesti toisesta otannasta olisi tullut todella laaja.

Yksinkertainen satunnaisotanta on tavallaan arpomista, mikä voidaan toteuttaa eri tavoin. Yksinkertaisimmillaan havaintoyksiköt on kirjattu arpalipukkeilla, joita nostetaan summittaisesti tietty määrä. Arvonnassa jokaisella alkiolla eli havaintoyksiköllä, on tasapuolinen mahdollisuus päätyä otokseen. Laadukas satunnaistaminen vaatii, että käytössä on jonkinlainen luettelo tai rekisteri populaatiosta eli kohderyhmästä. Käytettävässä luettelossa ei saa olla tiettyä jaksollisuutta, koska se voi aiheuttaa tulosten vinoutumisen. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, kun tutkitaan huoneistoja, jotka on ryhmitelty rekisteriin asuntotyyppin mukaisesti. Jos otokseen valitaan joka viides huoneisto, tietyn tyyppiset huoneistot saattavat valikoitua mukaan muita useammin. (Kananen 2015, 266, 274–275.)

6.5 Toteutus

Tämän tutkimuksen materiaali on kerätty kolmen fyysisen arkiston lisäksi Edvardin ja DWEdvardin muodostamista henkilörekistereistä. Myöhemmin maini-

tusta on nähtävissä koko maan edunvalvontamäärät haluttuna ajanjaksona. Yksinkertaisessa satunnaisotannassa hyödynnetty listaus on saatu Edvardista. Päämiehet ovat listassa aakkosjärjestyksessä, mikä ei aiheuta arvonnassa ongelmia. Myös mikä tahansa muu järjestystapa olisi sopinut käytettäväksi arvonnassa. Tulos voisi vääristyä, jos otokseen olisi otettu henkilö tietyin numerovälein – etenkin, jos päämiehet olisi järjestetty edunvalvonnan laajuuden mukaiseen järjestykseen tai aikajärjestykseen.

Ensimmäisenä ajoin Edvardista PDF-raportin aikavälillä 1.1.2017–31.12.2017 alkaneista edunvalvontamääräyksistä. Tulostin listat yksipuolisena ja leikkasin kaikki 268 nimeä omaksi paperinpalakseen, jotka sekoitin hyvin. Suoritin arvonnassa laittamalla kaikki leikatut nimet pipoon, josta nostin yhden nimen kerrallaan katsomatta. Ennen arvontaa ja myös arvonnassa välissä sekoitin nimi-papereita lisää. Kun kaikki 25 tutkittavaa nimeä oli arvottu, nostin piposta vielä viisi varanimeä, joille ei lopulta ollut käyttöä. Vuoden 2009 otanta valikoitui täysin samalla tavalla.

Seuraavassa vaiheessa keräsin tarvitsemiä materiaaleja vuonna 2017 edunvalvontaan tulleista henkilöistä. Pääsääntöisesti edunvalvonnat olivat vielä voimassa, joten sain tiedot toimistossa sijaitsevista aktikansioista ja Edvardista. Päättäneiden edunvalvontamääräysten osalta käytin Edvardin tietojen lisäksi toimiston arkistoa. Aloitin tuoreemmasta materiaalista, koska ajattelin tällä tavoin tutustuvani sopiviin keräysmenetelmiin.

Vuonna 2009 alkaneista edunvalvonnoista puolet oli edelleen voimassa tai päätynyt 2013 jälkeen. Näiden tiedot löytyivät toimiston akteista ja arkistosta. Henkilöt, joiden edunvalvonta oli päätynyt ennen vuotta 2014, tietojen saaminen vaati vierailua toimistosta erillään sijaitsevassa pääarkistossa. Edvardista ei ollut apua tutkittaessa heidän tulotilanteitaan, koska 2009 käytössä oli eri asianhallintajärjestelmä ja tietojen sähköistäminen oli nykyiseen verrattuna melko alkeellista. Edvardista näin ainoastaan päämiehen sukupuolen ja syntymävuoden avulla pystyin laskemaan iän, jolloin henkilö on tullut Lahden edunvalvontatoimiston asiakkaaksi. Lopuksi siirsin muistiinpanot Microsoft Exceliin diagrammien tekemistä varten. Kaikki kirjattu tieto oli analysoitava siitä ja niistä piti tehdä johtopäätelmä tutkimuskysymykseen vastaamiseksi.

Molemmat arvonnat onnistuivat erittäin hyvin. Otantaan päätyi päämiehiä tasaisesti aakkoslistan eri kohdista. Naisia ja miehiä oli tasaisesti, ja arvottujen henkilöiden edunvalvonnan laajuus vaihteli. Mukana oli myös alaikäisiä sekä voimassa olevia ja päätyneitä edunvalvontamääräyksiä. Tarvittavat tiedot löytyivät pääosin hyvin jokaisen 50 henkilön osalta, mutta joidenkin henkilöiden kohdalla tiedon kerääminen oli vaikeampaa. Molempina tutkittuina vuosina hyvin pieni osa raporttien päämiehistä oli vajaavaltaiseksi julistettuja.

Tutkimusta haittasi ainoastaan se, että edunvalvontatoimistoissa käytettävä Edvard on otettu käyttöön alkukesällä 2011, jota ennen käytössä oli Virho. Yllättäen Edvardin raportit päämiesmääristä ja näiden tiedoista ennen ohjelmiston käyttöönottoa eivät sisällä kaikkia päämiehiä. Syy tähän ei selvinnyt eikä asialle ollut mitään tehtävissä, mutta tämä ei onneksi pilannut arvontaa. Lahdessa alkoi vuoden 2009 aikana yhteensä 78 uutta edunvalvontaa, joista Edvardista saatu raportti sisälsi 76 nimeä. Myöhemmin esitettävissä diagrammeissa käytetyt luvut oli tarkoitus varmistaa DWEdvardin koko maan laajuisesta tietokannasta siltä ajanjaksolta, jolloin Edvard ei vielä ollut korvannut Virhoa. Ikävänä yllätyksenä tuli, ettei edes DWEdvardin antamat luvut pidä kaikilta osilta paikkaansa. Onneksi sain tutkimuksessa tarvittavia lukuja Lahden toimistosta löytyvistä papereista johtavan yleisen edunvalvojan ja varajohtavan avulla.

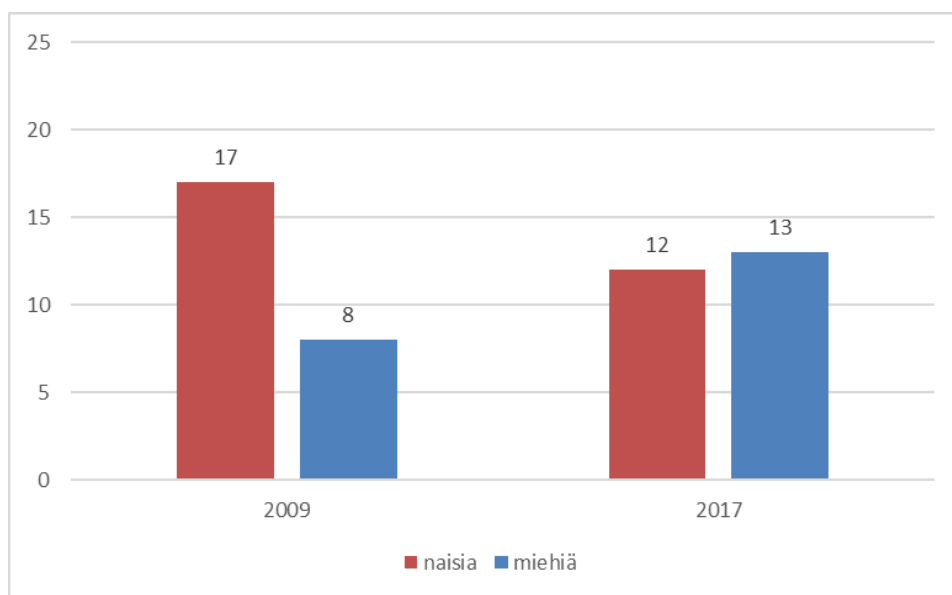
7 ANALYYSI JA POHDINTA

Tieteelle on ominaista, että kaikkea epäillään, ja siksi lähteitä on käytettävä riittävästi, jotta tieto on varmasti paikkansa pitävää. Tulokset on pystyttävä todistamaan kiistattomasti. Niiden on perustuttava kerättyyn aineistoon ja siitä vedettyihin johtopäätöksiin. Tekstin lomassa on oltava taulukot ja tulokset, joihin viitataan – mieluiten samalla sivulla. Omaan opinnäytetyöhön pitää pystyä suhtautumaan kriittisesti. On parempi huomata oman työn puutteet ja tuoda ne itse esille ennen kuin arvioitsija havaitsee ne. (Kananen 2015, 122, 331–332.)

Tutkimuksen toteuttaminen olisi ollut helpompaa sellaisella ajanjaksolla, kun Edvard on ollut käytössä, mutta silloin vertailtavat vuodet olisivat olleet liian lähellä toisiaan, ja toisen tutkittavan vuoden muuttaminen olisi vesittänyt tut-

kimuksen alkuperäistä ideaa. Mikäli tutkimuksessa olisi tutkittu myös kolmatta vuotta, otantamääriä olisi joutunut pienentämään tai tutkimuksesta olisi tullut liian laaja. Uusien edunvalvontojen määrässä on ollut selkeää laskua ennen Edvardin käyttöönottoa ja suuri kasvu sen käyttöön ottamisen jälkeen. Luonnollisesti ohjelmistolla ei ole vaikutusta muuhun kuin siihen, kuinka hyvin tutkimusmateriaalia on saatavilla. Edunvalvontatoimisto tulee lähivuosina vähentämään paperin määrää toimistossa merkittävästi hyödyntämällä sähköisiä järjestelmiä ja tuhoamalla tarpeettomia papereita. Näin ollen tulevaisuudessa vastaavan tutkimuksen toteuttaminen on todennäköisesti helpompaa, etenkin, jos Edvard pysyy käytössä.

Kaikista vuonna 2009 Päijät-Hämeen edunvalvontaan tulleista henkilöistä noin 2/3 oli naisia. Tämä näkyy myös satunnaisotannalla valikoituneessa otoksessa, jossa naiset ovat miehiin verrattuna selkeä enemmistö (kuva 2). Tämä oli mielestäni mielenkiintoinen seikka. Vuoden 2017 sukupuolijakauma sen sijaan menee lähes tasan. Edunvalvontaan tulleiden henkilöiden keski-ikä oli noussut vuoden 2009 vajaasta 59 vuodesta vuoden 2017 vajaaseen 64 vuoteen. Kummankin vuoden 25 tutkitusta henkilöstä kaksi oli alaikäisiä. Etenkin vuoden 2009 henkilöt olivat erityisen nuoria. Huomioitaessa alaikäisten henkilöiden vaikutuksen keski-ikäen, muutos vuosien 2009 ja 2017 välillä on pieni.

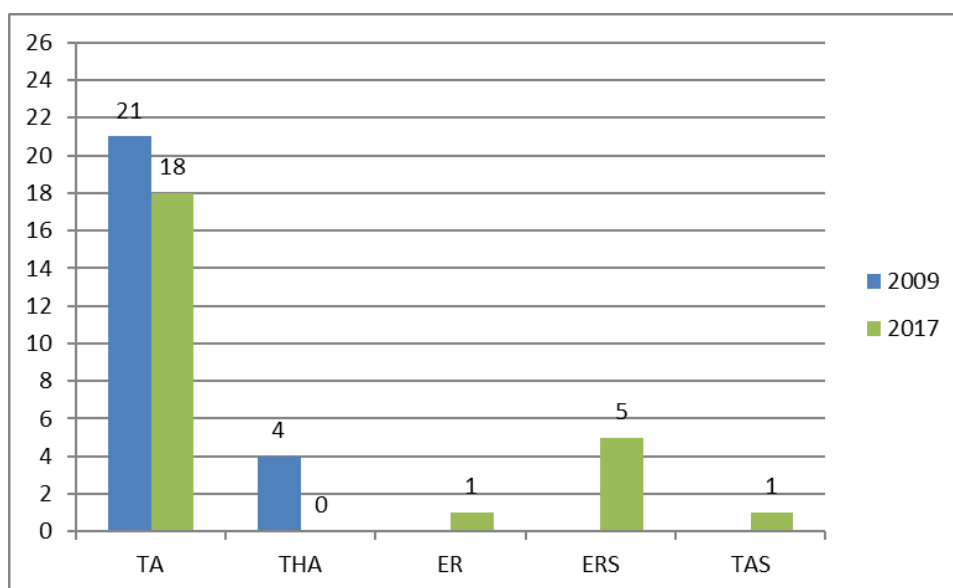
Kuva 2. Otosten sukupuolijakauma kappalemäärinä (Edvard)

Lääkärintlausunnot paljastavat usean edunvalvonnan asiakkaan sairastavan muun muassa Alzheimerin tautia, dementiaa, skitsofreniaa tai erilaisia liikun-

taelinsairauksia. Yleisesti ottaen sairaskertomuksien kirjo on laaja kummassakin tutkitussa vuodessa eivätkä tutkitut vuodet eroa toisistaan tältä osin.

Kuvassa 3 näkyy, että vuonna 2009 edunvalvonnan laajuus koski 82 prosentilla päämiehistä taloudellisten asioiden hoitamista. Vuoden 2017 vastaava luku oli 72 prosenttia. Otannan tulos vastaa myös tutkimuksen ulkopuolelle jääneitä edunvalvontamääräyksiä Lahden toimipisteessä. Sen sijaan erityistehtävien ja edunvalvonnan sijaisuuksien määrät ovat selkeästi lisääntyneet vuoteen 2017 vuodesta 2009, kun katsotaan kaikkia uusia edunvalvontoja. Vuonna 2009 Lahdessa alkaneista 78 edunvalvonnasta vain yksi koski edunvalvojan sijaisuutta ja yksi erityistehtävää. Vuonna 2017 alkaneista edunvalvontamääräyksistä sijaisuuksia ja erityistehtäviä oli yhteensä jopa 51 kaikista 268:sta eli 19 prosenttia. Erityistehtävät olivat usein nimenomaan sijaisuuksia (ERS).

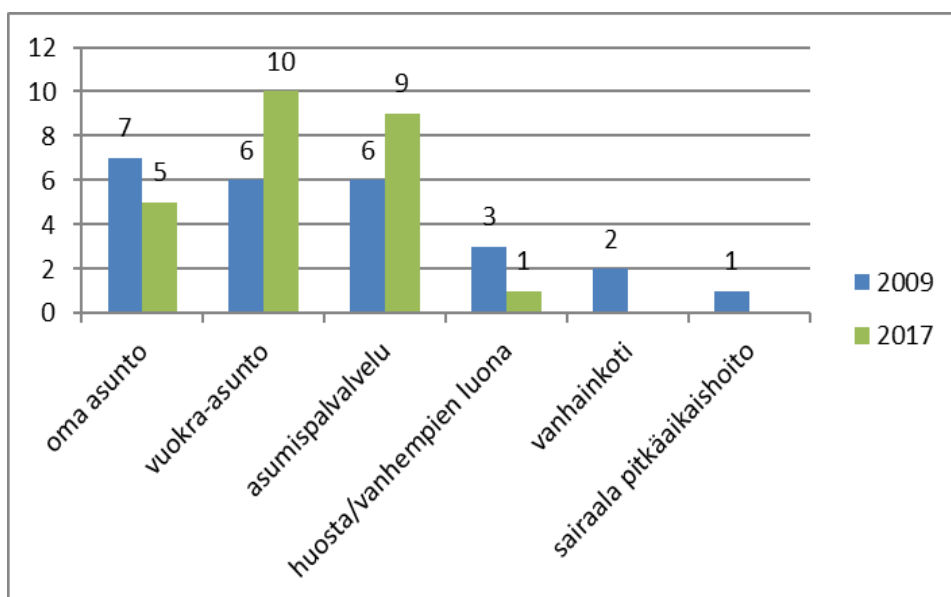
Kaikista vuonna 2009 alkaneista edunvalvonnoista vain kolmen päämiehen toimintakelpoisuutta oli rajoitettu. Prosentuaalisesti tämä tarkoittaa hieman alle neljää prosenttia. Toimintakelpoisuuden rajoittaminen oli selkeästi yleisempää 2017, jolloin rajoittaminen koski yhteensä 19 henkilöä. Se on kuitenkin vain seitsemän prosenttia kaikista uusista edunvalvonnoista. Tutkimusotannassa toimintakelpoisuudeltaan rajoitettuja päämiehiä ei ollut lainkaan. Molempien vertailujen vuosien otannassa oli mukana kaksi alaikäistä päämiestä, jotka ovat vajaavaltaisia ikänsä johdosta.

Kuva 3. Tutkimusotosten edunvalvonnan laajuus kappaleina (Edvard)

Kaakkois-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin johtaja Teemu Jokinen arvioi Etelä-Suomen Sanomien artikkelissa (Kivelä 2018, A15) mahdolliseksi syyksi edunvalvontamääräysten kasvuun sen, että purettua laitosasumista on korvattu kotiasumisella. Tämä voisi selittää jo viisi vuotta jatkuneen edunvalvontamäärien nousun, mutta asian selvittämiseksi vuosien 2009 ja 2017 vertailukohtana olisi kannattanut olla lisäksi esimerkiksi vuosi 2013 tai 2014. Otannan mukaan laitosasumisen purkaminen ei vaikuta olevan syy edunvalvonnan lisääntymiseen, koska vuonna 2017 asumispalvelu oli suosittumpaa kuin vuonna 2009.

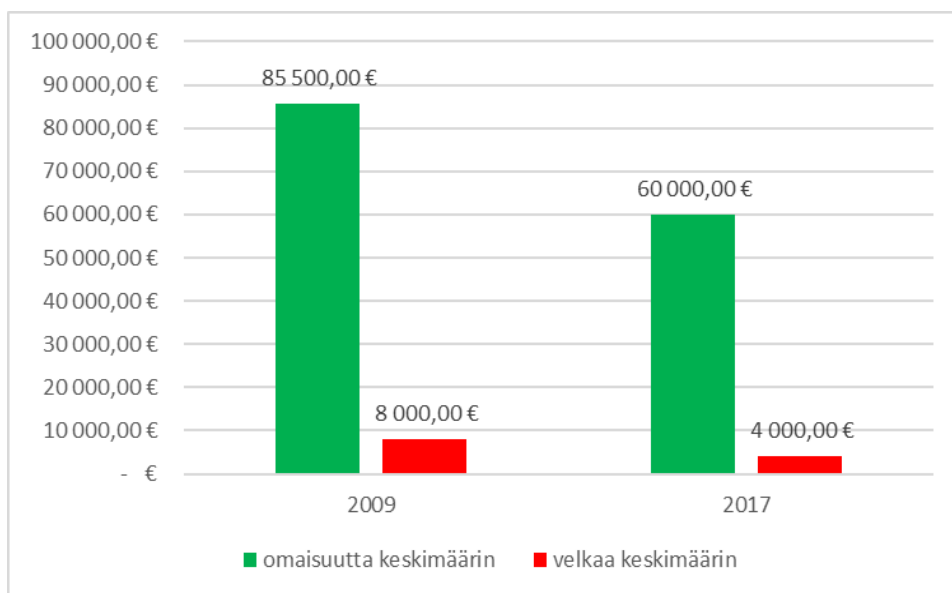
Otannan mukaan uudet päämiehet ovat ennen asuneet hieman nykyistä useammin omistusasunnossa. Huostassa tai vanhempien luona asumisen syy on yleensä alaikäisyys, mutta joskus myös täysi-ikäinen, yleensä henkisesti kehitysvammainen henkilö, asuu vanhempiansa luona. Lähes jokaisella yksinasuvalla oli sopimus kotihoidon kanssa, mutta vierailumäärät vaihtelevat kahdesta viikkokäynnistä useaan käyntiin päivässä. Vuoden 2009 otantaan päätyi kolme vanhempien luona tai huostassa asuvaa, kaksi vanhainkodissa asuvaa ja yksi sairaalassa pitkäaikaishoidossa ollut henkilö. Kuten kuvasta 4 käy ilmi, vuokra-asuminen oli selkeästi suosittumpaa vuonna 2017, mutta toisaalta myös asumispalvelussa olleiden päämiesten osuus oli suurempi kuin vuonna 2009. Tutkimuksen valmistuttua päätelin, että vuoden 2013 tai 2014 mukaan saaminen etenkin asumismuotojen osalta olisi ollut sekä mielenkiintoista että hyödyllistä.

Kuva 4. Asumismuoto edunvalvontaan tultaessa kappalemäärinä (Edvard)

Päämiesten rahallinen tilanne vaihtelee usean tonnin veloista satojen tuhansien omaisuuteen. Velkaongelmat ovat yleisesti lisääntyneet Suomessa viime vuosien aikana, mikä on nähtävissä myös uusien päämiesten varallisuuden ja velan suhteessa. Kaikkien tutkittujen päämiesten varallisuus ei selvinnyt käytössä olevista materiaaleista aukottomasti, mutta yleisesti päämiehen varallisuus on hyvin tiedossa joko heti edunvalvonnan alkaessa tai pian tämän jälkeen. Varallisuuden selvittämisessä auttavat esimerkiksi osakekirjat, verotiedot ja pankeista saatavat tiliotteet.

Sen sijaan velkojen selvittäminen voi viedä aikaa viikoista kuukausiin, joten edunvalvonnan alkaessa merkityt velkamäärät ovat usein todellista pienemmät. Tämä on huomioitava tulkittaessa pylväsdiagrammia, jossa on käytetty ainoastaan saatavissa olleita omaisuuksia ja velkoja. Vuonna 2009 tulleiden päämiesten yhteisvarallisuus oli noin kaksi miljoonaa euroa, tiedossa olevien velkojen ollessa noin 16 000 euroa. Päämiehillä oli vuonna 2017 yhteensä noin 1,2 miljoonaa euroa varallisuutta ja velkamäärä oli pudonnut puoleen, kun jätetään huomiotta erään päämiehen asunnosta jäljellä oleva asuntolaina. Velkamäärille ei kannata kuitenkaan antaa liian suurta painoarvoa, sillä Edvardiin ei merkitä velaksi esimerkiksi perinnässä olevia velkasummia, jotka ovat useilla henkilöillä merkittäviä. Varallisuuden ja velkojen suhde on heikentynyt todellisuudessa enemmän kuin kuvan 5 diagrammi osoittaa.

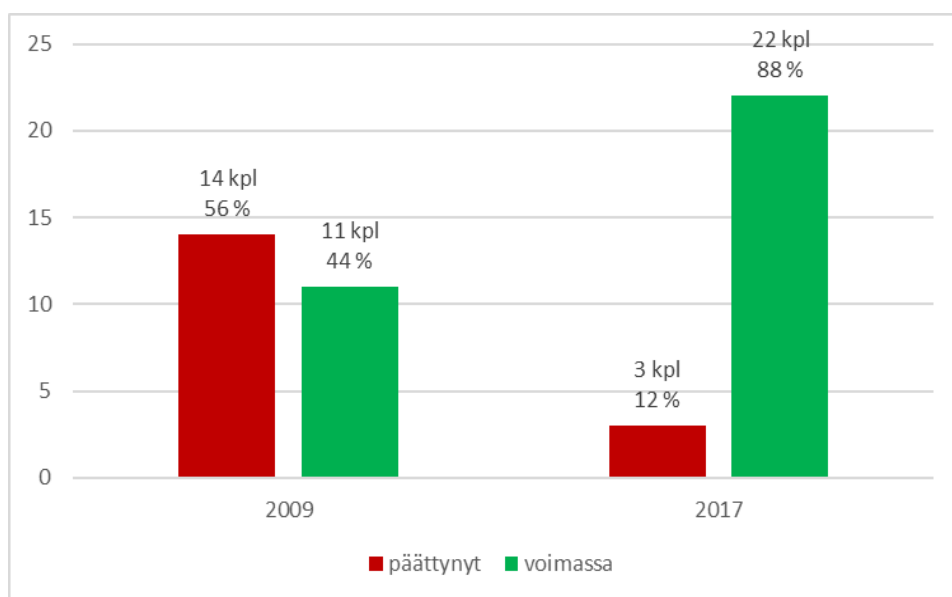

Kuva 5. Uusien päämiesten varallisuus ja velka keskimäärin (Edvard)

Olen itse havainnut työssäni, miten yleisiä maksuongelmat nykyisin ovat. Työkaverini ovat kertoneet, että ihmisten rahatilanne ei ollut ennen yhtä huono edunvalvonnan alkaessa kuin se on nykypäivänä. Monella päämiehellä olisi ollut tarve päästä edunvalvontaan jo ennen kuin useat laskut ovat ulosotossa tai vähintään perintätoimiston perittävänä. Pienillä tuloilla elävien ihmisten velkojen maksaminen kaikkien muiden menojen ohella voi olla erittäin haastavaa.

Kuvan 6 pylväsdiagrammi kuvastaa, moniko Päijät-Hämeessä vuosina 2009 ja 2017 alkaneista edunvalvontamääräyksistä oli voimassa tai päättynyt 2017 ja 2018 vuodenvaihteeseen mennessä. Vanhemmasta otannasta yli puolet olivat päättyneet, kun 2017 alkaneista lähes kaikki olivat edelleen voimassa. Tässä tilastossa vuoden 2009 tilasto on mielenkiintoisempi, koska on luonnollista, että kahdeksan vuotta myöhemmin edunvalvontaan tulleista päämiehistä suurin osa on edelleen edunvalvonnan alaisia.

Yleisin syy edunvalvonnan päätymiseen on ollut päämiehen kuolema. Sijaisutta koskevat edunvalvonnat päättyvät, kun asia, johon edunvalvoja on määrätty, saadaan hoidetuksi. Erilaiset erityistehtävät ovat nykyisin suosittuja, ja niiden kesto voi vaihdella paljon. Alaikäisten päämiesten kohdalla edunvalvonta päättyy täysi-ikäiseksi tulemiseen, ellei edunvalvonnan jatkamiselle enää ole tarvetta.

Kuva 6. Otannan edunvalvonnat, jotka ovat voimassa tai päättyneet 2018 alkuun mennessä (Edvard)

Tutkimuskysymykseen ei valitettavasti löytynyt varsinaista vastausta, mutta tästä huolimatta tutkimuksessa selvisi mielenkiintoisia tilastoja. Tutkimuksessa ei löytynyt syytä myöskään sille, mikä aiheutti edunvalvontamäärien laskemisen vuosina 2009–2012. Näiden asioiden selvittäminen vaatisi laajemman tutkimuksen, jossa tutkittaisiin myös ns. väli vuosia. Tutkimuksen kannalta olisi ollut hyvä, mikäli vanhempien luona asumisen ja vanhainkodin sijaan asumismuoto olisi ollut joko omistus, vuokra tai asumispalvelu. Tästä huolimatta satunnaisotanta on luotettava tapa otannan muodostamiseen ja tuloksen pitäisi tutkimussääntöjen ja todennäköisyyksien mukaan olla lähes identtinen myös uusittaessa.

Tulin tutkimuksessani tulokseen, että edunvalvontamäärien lisääntyminen on usean tekijän summa ja yleisesti päämiesten alkutilanne on heikentynyt. Arvelen lisääntymiselle olevan syynä, että yleinen tietoisuus edunvalvonnan olemassaolosta on lisääntynyt ja sitä osataan suositella tai hakea tarvitseville. Ensin tapahtunut lasku edunvalvontamäärissä on nykytilanteen valossa jopa yllättävä enkä keksinyt siihen syytä tässä tutkimuksessa. Erilaisella ja laajemmalla tutkimuksella voitaisiin mahdollisesti selvittää, ovatko lapset aiemmin huolehtineet enemmän vanhemmistaan tai isovanhemmistaan kuin nykyisin tai lähitulevaisuudessa huolehditaan. Edunvalvontasihteerinä olen saanut tietooni, että joskus yleisen edunvalvonnan tarve johtuu siitä, että lapset tai muut lähisukulaiset asuvat kaukana avun tarvitsijasta, jolloin yleinen edunvalvonta koetaan paremmaksi ja toimivammaksi ratkaisuksi.

Edunvalvonnan työntekijöiltä vaaditaan paljon, koska suuri määrä asiakkaita on pystyttävä hoitamaan hyvän edunvalvontatavan mukaisesti käytettävissä olevan rajallisen työajan puitteissa. Toimistossa kaikki edunvalvojat ja sihteerit ovat todella työllistettyjä, jolloin etenkin poissaolot lisäkuormittavat sijaistavia henkilöitä. Päämiesten yleistilanne on Lahden edunvalvontatoimistossa kii-reestä huolimatta hyvä ja päämiesten taloudellinen tilanne muuttuu paremmaksi pitkällä aikavälillä.

LÄHTEET

Eskola, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. E-kirja. Saatavissa: <https://www-ellibslibrary-com.ezproxy.xamk.fi/collection> [viitattu 26.1.2018].

EVVL = Laki edunvalvontavaltuutuksesta 25.5.2007/648.

HoITL = Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442.

Kananen, J. 2015. Opinnäytetyön kirjoittajan opas. Näin kirjoitan opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Karjalainen, K. 2016. Ikääntyminen, liikkuvuus ja kansainvälinen yksityisöisyys Euroopassa. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Kivelä, M. 2018. Edunvalvontoja lisää. Etelä-Suomen Sanomat 6.1.2018, A15.

Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 17.6.2016/477.

Maistraatti. s.a. Yhteystiedot. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.maistraatti.fi/fi/maistraatit/> [viitattu 11.3.2018].

Mäki-Petäjä-Leinonen, A. 2013. Ikääntymisen ennakointi: vanhuuteen varautumisen keinot. Helsinki: Talentum.

Oikeusministeriö. 2016. Edunvalvonnan käsikirja. Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suositukset. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-524-9> [viitattu 11.3.2018].

OikTL = Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929/228.

Parviainen, E. & Rubanin, M. 2009. Holhoustoimen lainsäädäntö. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Tornberg, J. 2012. Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Tornberg, J. & Kuuliala, M. 2015. Suomen edunvalvontaoikeus. Helsinki: Talentum.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Tammi. Saatavissa: <https://books.google.fi/> [viitattu 26.1.2018].

Vilka, H. 2017. Tutki ja kehitä. E-kirja. PS-kustannus. Saatavissa: <https://www-ellibslibrary-com.ezproxy.xamk.fi/collection> [viitattu 26.1.2018].

Välimäki, P. 2008. Holhoustoimen pääpiirteet. Helsinki: Talentum Media.

Välimäki, P. 2013. Edunvalvonta oikeus. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

KUVALUETTELO

Kuva 1. Päijät-Hämeen päämiesmäärien kehitys vuodesta 2009 vuoden 2018 alkuun.

Kuva 2. Otosten sukupuolijakauma kappalemäärinä.

Kuva 3. Tutkimusotosten edunvalvonnan laajuus kappaleina.

Kuva 4. Asumismuoto edunvalvontaan tullessa kappalemäärinä.

Kuva 5. Uusien päämiesten varallisuus ja velka keskimäärin.

Kuva 6. Otannan edunvalvonnat, jotka ovat voimassa tai päättyneet 2018 alkuun mennessä.